

Uroš Pasini i Slavko Muljačić

IZ PUTOPISA A. A. PATONA

Javni i društveni život u Splitu 1847. godine

UDK: 820-992.03=(497.5 Split) "1847" (082.2)

Stručni rad

Prijevod primljen: 1993.

1. Uroš Pasini
21000 Split, HR

Velebitska 59

2. Slavko Muljačić
21000 Split, HR

Mažuranićevo šet. 12 A

Potaknut od ambasadora Velike Britanije u Beču, mladi engleski intelektualac i publicist Andrew Archibald Paton putovao je 1846./47. putovanje po Dalmaciji, koje je opisao u knjizi "HIGHLANDS AND ISLANDS OF THE ADRIATIC", koja je 1849. izašla u Londonu.

Svrha ove publikacije bila je da se engleska javnost, a i službeni krugovi Imperija, upoznaju s gradovima i krajolicima Dalmacije, njezinim povijesnim i umjetničkim spomenicima i gospodarskim prilikama, te običajima njezinih žitelja. Paton je to učinio s mnogo dara za zapažanje, s puno duhovitosti, a često pjesničko-slikarskim sredstvima.

Ovim prijevodom ulomka koji se odnosi na život u Splitu, donosimo jedan isječak iz njegova zanimljivog djela.

XX. poglavlje - KARNEVAL U SPLITU

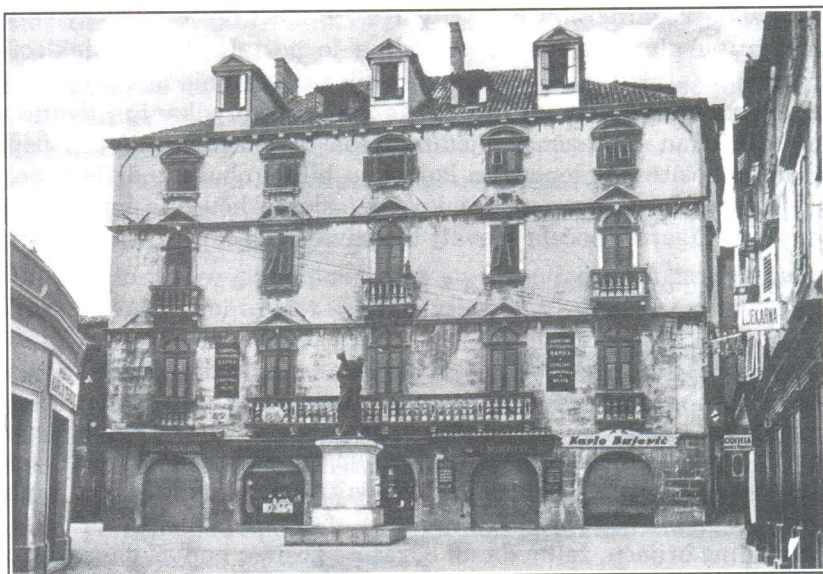
Splicani općenito nemaju uglađeno vladanje i nisu ugledna podrijetla kao Dubrovčani, ali su uza sve to ljubazni, društveni i srdačni ljudi s ne malom zalihom prirodne nadarenosti. Stigavši u Split kad je karneval na vrhuncu, zatekao sam se u krivo vrijeme za statistike i ozbiljne studije, pa sam se zato odmah predao lakoumnostima tog godišnjeg doba: *semel insanire oportet.*¹⁾ Ako sam u jutro zauzet kojim posjetom, tad ću vjerojatno ući kroz portal iz 14. ili 15. stoljeća u neku vrst na gotiku preobražene orijentalne kuće. Izdubljeni kapitel čini otvor stalno punog bunara, a oblikovno je nalik na stup kojem ponešto nedostaje. Visoko stubište sa skulpturalno obrađenom kamenom ogradom, vodi me do sklopivih vrata, što se otvaraju pomoću konopca koji prolazi kroz katove do kvake, koja se konopcem podiže prema gore. Tada glas služavke pita s venecijanskim izgovorom: "Ki že?" (Tko je). Pro-

lazim kroz neke prostorije s podom od opeka, dolazim do sobe za primanje koja ima pod građen tehnikom "con battute",²⁾ gdje domaćica s mnogo prijaznosti ukazuje počasti novonadošlima. Od čega se sastoji njihov razgovor? Tu su glazba, šetnje, dosadno jugo, zlatne uspomene s prošlog karnevala u Veneciji i jedan mali skandal. "Ah, moj gospodine", reče mi jedna gospođa, "u malom mjestu kao što je ovo, gdje je izuzevši karneval tako malo zabava, mi ne možemo izbjeći da se umjesto njima ne bavimo nekom malom šalom na račun svojih poznanika."

Nedaleko od pristaništa, ali ne u unutrašnjosti Palače, je Piazza Milesi, mali nepravilni otvoreni prostor, čiju jednu stranu čini par pocrnjelih srednjovjekovnih kula ili utvrda, a na drugoj strani je venecijanska palača, jedna od malobrojnih zgrada u Splitu koja zaslužuje to ime.³⁾ To je Casino. Grande piano ili glavni kat ima veliku plesnu dvoranu sa svječnjacima i dekoracijama, a sa strane su joj odaje kao što su sobe za čitanje i pijenje kave. Kad sam primio poziv za ples, gotovo cijeli jedan tjedan pretvorio sam dane u noći, nalazeći uvijek da je najbolje promatrati ljude i običaje tako da sami stanovnici pokazuju sebe strancima.

Sobe su bile dobro osvijetljene i dobro posjećene uglednicima, ljepoticama i splitskim otmjenim svijetom, kako bi to zabilježila salonska kronika. Sve u svemu to je bilo nešto najblistavije što sam vidio u Dalmaciji. Društvo, koje su sačinjavali oni u maštovitim kostimima i drugi u plesnim odijelima, počelo se skupljati oko devet sati. Među prvim posjetiteljima tog sjajnog i jedinstvenog skupa prepoznao sam Vraga s njegovim rogovima, s njegovom čudnom krunom i licem crnim kao ugljen. Crno Veličanstvo nosilo je odijelo njegova vlastitog područja zagasito crvene boje pomiješane s crnim. Činilo se da je neozbiljni dio društva bio osobito oduševljen njegovim zlobnim obraćanjem prisutnima, a govori se da je rijetko odsutan s krabuljnih plesova. Nedugo nakon njegova dolaska stigle su dvije bijedne zarobljenice u zlatnim okovima, ali zlobni ljudi oko njih su govorili da su one varalice i da im je zadatak da zarobe priređivače zabave. Jedan Francuz je bio u odjeći iz doba Luja XIV., s raskošnim čipkama, vrpcama i mačem o pojasu. On je očito bio čovjek neokaljane vrline, kojemu su strane političke intrige, budući da nije bio u stanju sjetiti se imena jedne od ljubavnica ili nekog ministra *du grand monarque*. Ja sam pak bio važni musliman, koji se zanima samo za vino i valcer.

Ples je živnuo, smijeh je zavladao unaokolo, ali kako se društvo sastojalo od obitelji članova Casina, nije bilo vidjeti ni najmanje nepristojnosti ili velike karnevalske slobode. Stvar je bila mnogo šaljivija s monfrinom, plesom niže klase, na koji sam stigao sljedeće večeri, jer mi je rečeno da tu imam zgodnu priliku da upoznam puk. Oko devet sati otišao sam u kavanu na Calle Larga⁴⁾ gdje su trgovci i bosanski kršćani s turbanima igrali domino. Ulazeći, čuo sam zvukove Straussova valcera i nad glavom udaranje nogu. Penjući se strmim vratolomnim stubama, platio sam 8 penija blagajniku u njegovoj

Na prvom katu renesansno-barokne palače Milesi, građene u 18. stoljeću, od 1817. je više od četiri desetljeća djelovao klub Casino nobile. (Snimljeno oko 1936.)

stražarskoj sobici, koji je bio zaogrnut debelim neprobojnim ogrtačem da se zaštiti od svježeg zraka.

Veliki kristalni luster, koji je služio najmanje jedno stoljeće, rasvjetljavao je dugu plesnu dvoranu s dvama zrcalima pozlaćenih ili izbljedjelih okvira, s ostacima muha na njima. U dnu dvorane bila je glazbena grupa koju je besmrtni Hogarth⁵⁾ mogao naslikati. Trubač volovskog vrata, surova izgleda, zapuhanih obraza i lutajućih očiju imao je na sebi mornarsku jaknu. S vremena na vrijeme vlačio je svoje zvukove malom bočicom konjaka. Dugi, mršavi, ćelavi svirač violončela nosio je velike naočale i otrcano crno odijelo. Ali ništa nije moglo nadmašiti pompoznu važnost prve violine. Ako to i nije bio teret zemljine kugle, u najmanju je ruku breme plesa ležalo na njegovim atlasovskim ramenima. Pokret pak ruku, violine, glave i tijela nalikovao je na zamršenost jednog astronomskog sustava.

Nije bilo vidjeti ni jedne žene bez maske, što se slagalo s odredbom koju je policija objavila i koja je zapečaćena postavljena na istaknutome mjestu u dvorani, da bi se ograničila raspojasanost na zabavi. Nije bilo karakterističnih kostima, već su sve žene bile u dominu. Lijepi dio društva očito pripada klasi koju Francuzi nazivaju "grisettes". Ako bi se tko pojavio u boljem odijelu od grisette, postojala je bojazan da ta "fina roba" bude bolja od one kakva mora biti. Majstor ceremonije nosio je neku vrst kratke odjeće iz prošlog stoljeća, koja se po svoj prilici nekoć pojavljivala u predvorju kakvog talijanskog dvora,

zatim je prešla u garderobu nekog teatra i budući da je bila suviše loša za putujuću grupu glumaca, slijedom godina je postala, kao i Dioklecijanova palača, tužni ostatak minule veličine. Ja bih tu osobu bio nazvao gospodinom da je manje zaudarao na rum i da je bio manje odan vikanju i tiraniziranju.

Pošto je jedna siromašna, bijedna osoba u vojničkoj uniformi poprskala pod vodom iz kositrenog lonca, na kojem su bile probušene dvije rupe, jedna druga debela osoba s izrazom lica koje je osjetno ličilo na buldoga, ušla je prskajući kao Figaro i počela pjevati hrapavim glasom:

Largo al fac totum della città - Largo

La, la, la, etc.

La Festa comincia, la notte e

La, la, la, etc.

To nije bio pjevač koji je glumio brijača, već stvarni gradski brijač koji je oponašao opernog pjevača s velikim komičnim efektom. Kriveći svoja usta, hvatajući se za podbradak i ulazeći u brijačnicu kao glumac, stupio je naprijed govoreći:

"Gospodine brijaču, želim da mi odrežete kosu, a budući da sam kazališni umjetnik, morate to učiniti na osebujan način."

"*Umilissimo servitore*", nastavio je brijač u svom monologu *à la Mathe-ws*⁶⁾ i povukavši iz svog džepa škare i češalj pretvarao se da reže kosu i dodao je: "Mene također smatraju istaknutim umjetnikom."

"*Corpo di Bacco!* Kakve li preuzetnosti! Rezati moju kosu, Vi podlače, a ne reći mi da ste umjetnik. Ali pazite da mi kosu ne strižete previše kratko, inače ću izgledati smiješan. Jer žene se mnogo dive mojoj kosi. Brijač je u prilici da čuje javno mišljenje. Sad mi kažite, što publika kaže o mom glasu?"

"Čisti tenor, *Signor artista*, voce di petto, melodiozan, zvonak i ekstenzivan."

"Jest, ali jedan umjetnik, gospodine brico, može imati vrlo fini prirodni glas, ali i prirodni darovi trebaju kultiviranja. Što publika kaže o mom stilu?"

"Mislim da sam dosta odrezao sprijeda, gospodine umjetniče."

"Ne vodite brigu o prednjoj strani. Što publika kaže o mom izvođenju?"

"Da ste imali najbolje učitelje, vrlo dugu praksu i boju glasa, koju nijedan učitelj ne može dati, ali mislim da su Vaše sljepoočnice dosta kratke."

"Dobro dakle, prijedite na ono otraga - sve je to ništa bez dramatskog umijeća. Ja sam osjetljiv na svoje nedostatke - svaki čovjek ima neku grešku - i mislim da je moja slaba točka u dramskom dijelu profesije."

"Sasvim suprotno! Mišljenje je publike i onog odabranog dijela kritičara, koje ja brijem i redim, da ostavivši na strani pjevanje, Vaša deklamacija može konkurirati, ako ne i nadmašiti Modeninu, ali mislim da sam dosta odrezao."

"Ne, Vi me možete šišati još više - ali da se vratimo našem razgovoru. Svi su darovi podređeni jednom - finoj osobi. Ja sebe ne smatram lijepim

čovjekom, iako su to mnoge žene izjavile. Kakvo je mišljenje publike u gradu o mojoj osobi?"

"Pa ljudi kažu da Vi imate fino lice, te dražesno i skladno tijelo. Ali ja mislim da ima jedna stvar koja Vama manjka."

"Što mi to manjka?"

"Jedna vlasulja koja stoji upravo 60 cvancika."

"Prokleti brico! Donesi mi ogledalo. Ti si mi ošišao glavu tako da je gola kao brijačka glava za vlasulje."

"Sve moje brijačke glave pokrivene su vlasuljama. Pokušajte jednu."

"Prokletstvo! Vi imate mozak umjetnika, a ja imam glavu brijačeg stalka za vlasulje!"

Dok je brijač nastavljao sa svojom lakrdijom, kojoj je njegov izgled buldoga osiguravao značajan uspjeh, u drugom dijelu dvorane čula se buka praćena ženskim vriskanjem, vikom i smijehom, kad je posve iznenada jedan crni lovački pas skriven ispod divana nahrupio van i jureći s jedne na drugu stranu katkad tražio utočište pod suknjom neke maske. Konačno ga je mastor ceremonije, potpomognut potpukovnikom koji je prskao vodom pod, zgrabio rukom za vrat i izbacio ga iz dvorane.

Do svršetka karnevala bila su još dva plesa u Casinu. Prvi je bio produžen sve dok zora nije počela viriti kroz prozore kada, kako je Theodor Hook⁷⁾ običavao kazati, "najljupkije djevojke izgledaju ispijene, a udovice strašne". Valcer u kojemu su dame birale gospodu zaključio je zabavu.

Kako je pristanište bilo blizu,⁸⁾ sišao sam dolje na šetnju uz more. Sunce se još nije bilo diglo, jutro je bilo tiho i blago, i ja sam uživao u svježem zraku poslije zagušljive atmosfere u plesnoj dvorani. Radišni Morlaci⁹⁾ već su bili na nogama. Udaljeni otoci na zapadu već su izranjali iz nekog sivog mraka svitanja. Kako je svaki kristalno tamni val dolazio valjajući se do mojih nogu, osjetio sam čudnu oćaranost što je more proizvodi baš pred izlazak sunca. Ali rasvijetljeno nebo iznad Palaće, koje se povećavalo, pokazivalo je da je izlazak sunca blizu i ja sam pao u iskušenje da produžim šetnju do kraja pristaništa i da se popnem na brdo koje se diže nad gradom.¹⁰⁾ Iako sam bio zakrabiljen, nisam izazivao nikakvo iznenađenje u to karnevalsko vrijeme. Slijedeći usku cestu između dva niska zida, našao sam se konačno iznad razine krovova, a zlatni rubni odsjaj na snježnim vrhovima Caprariusa¹¹⁾ učinio je da ubrzam korake do jedne povišene stijene. Sunce je upravo izlazilo sa svojim sjajem bez ijednog oblaka iza ovih hladnih i neobičnih vrhova, dok sam ja stajao promatrajući s visine zemlju i more. Udaljeni otok Brač skinuo je svoj sivi plašt da bi uzeo tople, žuto ruho boga Feba,¹²⁾ a naselja koja su kao točkice nanizana na njegovu rubu izišla su iz mraka na svjetlo dana. Solinski zaljev na mojoj lijevoj strani spavao je tiho i nepomično u suprotnosti s laganim žuborenjem Jadrana na vanjskoj strani. Ali kakve li slike seoske urednosti i radinosti na toj zemlji koju obrubljuje suprotna obala zaljeva. Pristala bijela vila, lijepo podijeljena i dobro ograđena polja,

visoke mletačke kule na rubu mora, sedam njih na broju,¹³⁾ u pravilnim razmacima, građene u davnim danima da budu straža za ovaj "sretni dio Dalmacije" protiv turskih osvajanja. Dižući pogled s morske površine prema snježnim vrhuncima iz kojih se bilo diglo sunce, Kozjak se pružio ispred mene kao vjenčana haljina u svom sjaju i čistoći satena i zlata. Ovdje se žuto svjetlo spuštalo prema dolje čineći prijelaz boje, a tamo se blijeda sjena neosunčanog snijega približavala slabo vidljivoj modroj boji: to je obećana zemlja za putnika, zemlja čistog, suhog zraka, divnih vodopada, romantičkih zakutaka i otpornog, priprostog pučanstva, ukratko Dalmatinska zagora. Split leži pod mojim nogama. Dim iz ranih svežnjeva pruća, koji se polagano dizao u duge, sive, spiralne stupove, više je krasio nego zagađivao zrak. Takvu čudnu mješavinu konstrukcija, koju je grad pokazivao, vjerujem da se ne može vidjeti drugdje na Jadranu. Kapiteli Peristila jedva su vidljivi usred mnoštva nepravilnih crvenih kupa i oštećenih kula. Iznad svega se uzdiže zvonik,¹⁴⁾ stup nad stupom i red nad redom, koji izmiče pogledu gledatelja u gradu, ali s ovog mjesta izgleda velik i veličanstven, nalik na dobrog duha čija uzvišenost, nepoznata onima koji su stajali u njegovoj sjeni, nalazi svoj pravi ideal u distanci vremena i mjesta.

Poslije tolike zabave i umora, moja kondicija nije bila na visini kad sam s brda silazio prema Palači, koja je još bila šutljiva osim u njezinu prizemlju, gdje su osrednje kavane i bijedni dućani pozivali grube Morlake da potroše svoj sitni novac. Dok sam gledao tu divnu građevinu u njezinu bijednom propadanju i razmišljao o njenom gospodaru i graditelju, sjetio sam se riječi arapskog pjesnika: "To je sve što je ostalo od gospodara nad ljudima, kojeg su se bojali oholi knezovi i kojeg su slušale uporne čete; koji je imao na tisuće i tisuće uzda na rzajućim konjima i čije bogatstvo je prelazilo umijeće brojenja, ali smrt ga je iz veličanstvenih zgrada premjestila u prezreno boravište."

Bilo je očekivati da Karneval bude završen zadnje večeri u 12 sati, ali se činilo da je neka posebna bolest zahvatila sat u Casinu: kao da karneval ne želi predati svoj duh bez borbe, pa je izgledalo da mala kazaljka na satu, koja se neko vrijeme u tišini primicala fatalnoj ponoći, prikuplja snagu, a da taktovi valcera udaraju s udvostručenom živahnošću. Ali korizma kao zakoniti nasljednik, nestrpljiva zbog dugovječnosti svojega prethodnika, konačno nije htjela dulje čekati, i princ karnevala bio je sproveden u propisanom redu. Vrata na sklapanje u dnu dvorane otvorila su se i povorka je izašla: lijes, zavojita plahta i svijeće koje su uokolo sobe bile poredane za svečanu pogrebnu naricaljku. I tako su završile splitske Saturnalije¹⁵⁾ za ovu sezonu.

U sličnoj prilici na Korčuli napravljena je zbilja krupna šala na račun jednog brodovlasnika, koja je svojom grubošću izazvala silnu uvredu. Njegov brod je bio unajmljen da preveze u Zadar k liječniku jednu osobu koja je bila na samrti. Malo prije ponoći uz veliki oprez poslana je na brod nosiljka s preporukom da se ta osoba do jutra ne uznemirava. Trabakul je napredovao u plovidbi, a rano ujutro kapetan je došao dolje s pozdravom: "Kako ste?"

Nadam se da se osjećate podnošljivo", itd. Odgovora nije bilo. "Per Bacco, è morto!" Kad se približio i digao plahtu, našao je lik od slame s natpisom na njegovim prsima: "Karneval (Krnje) oko 11 sati blizu smrti, a potpuno mrtav u 12 sati." Brodovlasnik je uputio vlastima žalbu punu bijesa, ali bojim se da je dobio toliko malo zadovoljštine, koliko se dobije kad smo bocnuti prvoprilskom šalom.

XXIII. poglavlje - KORIZMA I VELIKI TJEDAN U SPLITU

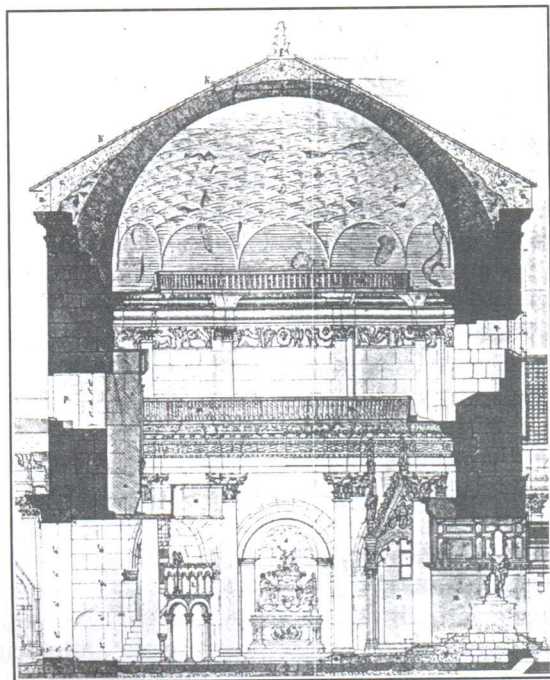
Split, ožujka 1847. - Bijeda traje i siromašna stvorenja nastavljaju hrpimice sa seobom dolje prema gradu iz sela gdje je sva hrana potrošena. Svakoga dana u dva sata, kad je vrijeme ručku, na vrata uglednih stanovnika nahrupe bijedne izgladnjele osobe koje čekaju da im služinčad dade ostatke hrane. Biskup i svećenstvo su najaktivniji. Carrara¹⁶⁾ je iznio vrlo potresne navode u namjeri da se proslijede u Beč. U katedrali je jedan kapucin držao propovijedi o ljubavi prema bližnjemu koje su potakle sastanke vjernika i prikupljanje pomoći.

Zvono katedrale pozivalo je Splicićane da dođu čuti svećenika, i ja sam otpratio opata¹⁷⁾ do crkvenog portala. Da bih bolje čuo propovijed, popeo sam se na drvenu galeriju baš ispod korintskih kapitela hrama koji podržavaju čvrstu kupolu.¹⁸⁾ I dok sam pažljivo gledao na reljefe friza, koji prikazuju bucmaste dječake kako se poigravaju s lavovima i bojna kola spremna za bitku, čuo se žamor, i ja sam opazio jednog redovnika kapucina starog otprilike 40 godina, s blagim, običnim crtama lica, odjevena u grubi smeđi habit svojega reda, s kukuljicom koja mu je padala niz leđa i s bijelim pojasom oko pasa. On se penjao na mramornu propovjedaonicu, koja se dizala iznad poda od ploča na stupovima tako nježnog i neobičnog stila koji bi se mogao nazvati gotičko-venecijanskim. To su mali kapiteli koji imaju više sličnosti sa zamršenom umjetnosti jedne vlasulje nego s jednostavnom prirodom akan-tova cvijeta. Crkva je sad već bila pretrpana. Kako čitatelj može biti radoznao u pogledu propovijedi, ja sam zabilježio jedan njezin odlomak, ne zato što bi on sadržavao nešto značajno, nego kao lijep primjer cjeline.

"Bogatstvo i siromaštvo bitni su elementi našeg socijalnog stanja i gradacija društva je potrebna za ljepotu cijele zgrade. Nek bogataš ne likuje, a siromašni ne mrmlja. Vrlina je jedino pravo bogatstvo. (O Sveta i Blagoslovljena Djevice Marijo - nastavio je redovnik sklopivši ruke i gledajući prema gore - neka Tvoj zagovor učini da to blago ne izgubimo.) Tajanstvena, ali bez sumnje zaslužena kazna Svemogućega pala je na Dalmaciju i pogodila nas glađu i siromaštvom. Ja ovdje, bogati puče, predstavljam sebe pred vama kao odvjetnika siromašnijih članova ljudskog društva. Otvorite svoje uši i novčarke, vi posjednici zemalja, kuća i čvrstih blagajni. Imajte na umu da su interesi siromašnih nerazdvojno vezani s interesima bogatih. Neka patnje

siromaha budu uvijek prisutne u vašim mislima. Kad dnevno vidite kako krpe vise oko mršavih udova, sjetite se uzroka tome i mislite na lijek. Sjetite se da blaga ruka u času potrebe liječi bolesti tijela kojemu ona pripada, da cijeli mehanizam društva od toga lakše radi i da je svaki darovani obol ulaganje koje se na ovome svijetu bogato vraća, a još bogatije na drugom svijetu.

Koji je osjećaj duše plemenitiji od spontanog izljeva milosrđa? (O ti Milosrđe, najuzvišenije od svih ljudskih kvaliteta, ti sjajni biseru na kruni vrline! Neprocjenjivi biseru, ispuni naša srca obilato u ovom teškom času!) Netko će mi reći da mnoge nesreće siromahu dolaze od njegovih vlastitih mana. Točno. Ali uza sve to neka balzam milosrđa izliječi ranu. Otvorite svoje zalihe, vi bogati! Ako oklijevate, pogledajte ovamo (pokazujući na drveni križ koji je stajao tri ili četiri stope nad propovjedaonicom). Tu je bila najveća žrtva. Krist je prolio svoju vlastitu krv da bi spasio grešnike. Sto su bile sve žrtve bilo kada učinjene uspoređene s ovom?! A ti, siromahu, nemoj mučiti ili ljutiti bogatoga svojim moljakanjima. Kad primiš milostinju koja ti je pružena, ostani zadovoljan. Nikad očajavati, nikad zanemariti rad sve do

Uzdužan presjek Dioklecijanova mauzoleja - splitske katedrale. Snimka arhitekta Vicka Andrića iz 1852. na kojoj su vidljive drvene galerije te konture male galerije s orguljama

zadnjeg časa. (A sada, Blagoslovljena Djevice, Presveta Marijo, ne napuštaj nas u času potrebe i daj da naše ponizne molitve i molbe dođu do Svemogućega, itd.)"

Lutrija i akademija u korist siromašnih postali su sada tema razgovora u gradu, a najuglednije mlade dame Splita prijavile su se kao pjevačice, jer su akademiji mogli pristupiti samo obitelji članova Casina. Uprava je i mene uvrstila u njihov popis, a ja sam osjetio u sebi kolebanje zbog mogućnosti da pjevam pred 200 uzvanika. Ali u takvoj prilici svatko mora prinijeti svoj mali udio, pa bio on doista mali.

Prateći Carraru, u Ulici C. (Calle C.) zaustavili smo se pred palačom kontea C., po kojemu je ulica dobila ime. Palača je imala otmjene dimenzije i čvrstinu venecijanske palače, ali kako je građena u 18. stoljeću,¹⁹⁾ na njoj je bilo vidljivo pomanjkanje ukusa i elegancije starijeg razdoblja. Ali teško bi se moglo shvatiti kako je jedna tako dobra kuća izgrađena u uskoj ulici, širokoj nekih 12 stopa, ako to nije diktirala vruća klima i ako to nije učinjeno zbog sunčeva blještavila. Kad smo se popeli stubištem, uvedeni smo u veliku dvoranu palače s jednim od onih divnih venecijanskih ogledala koji više nego ijedna druga stvar obilježavaju dvoranu za primanje (izuzevši uvijek neizblje-djele goblene i mozaik). Do dvorane je konteova soba. On je vrlo sposoban državni ekonomist²⁰⁾ i dao mi je veliki dio vrijednih informacija o stanju u Dalmaciji, koje nije vrijedno da sada ponavljam, ali koje su mi pomogle da stvorim mišljenje o mnogim raspravljenim točkama koje će čitatelj pronaći prije nego što se rastanem od njega.

Iz njegovih iskaza o rasipnosti seljaka i njihovim težnjama za prisvajanjem, položaj zemljoposjednika u Dalmaciji sve je drugo nego zavidan. Ne bi trebalo biti bijede u Dalmaciji, čak i u lošim godinama, kad bi se promicalo gajenje dudova, budući da su zemljište i klima tako divno adaptirani toj biljci. Konte mi je opisao pokušaj da to uvede na svom imanju, s puno izgleda na uspjeh. Seljaci su se međutim brzo tome usprotivili, i eksperiment je završio time da je nekoliko stotina mladih stabala jedne noći bilo posječeno ili iščupano.

Časni konte tada me poveo u stan svoje nećakinje, koja je bila apsolutna primadona diletanata u Splitu i s kojom sam ja, prema dogovoru, imao udvoje pjevati na akademiji. Postojala je zamisao da se u cijelosti priredi predstava "Ernani", ali zbog pomanjkanja suučesnika u priredbi, zaključeno je da je to nemoguće izvesti. Tad smo prosljedili u Isusovačku ulicu (Calle dei Gesuiti),²¹⁾ čije su kuće sagrađene uz rimske zidine koje gledaju prema kopnenoj strani grada. Njeni dugi, tamni i tmurni zasvođeni prolazi nalik su na ulice istočnjačkih gradova. Ovdje je konte pokucao i kad su se vrata otvorila, mi smo bili uvedeni u sobu za primanje, koja je umjesto da gleda na Isusovačku ulicu, otvorena prema vrtu i poljima u daljini.²²⁾ Nježno zeleno bilje ranog proljeća širilo se pred nama, ali su vrhovi Kozjaka još imali čistu bijelu

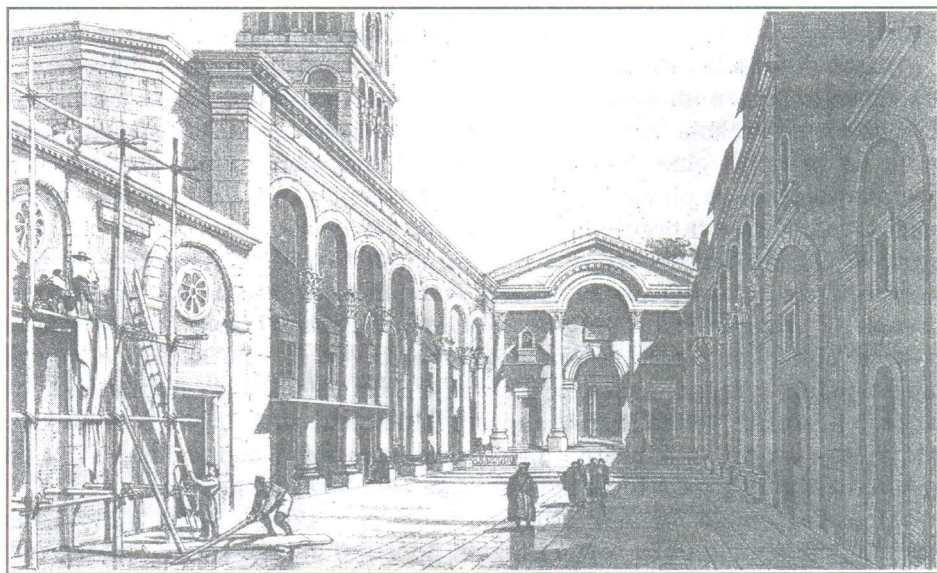
snježnu krunu. Tada se pojavila obitelj, koju ne moram predstavljati čitatelju. Venecijanski odgoj ne daje visoko obrazovanje ženama. Ali što ćemo staviti ispred plemenitih osjećaja za pravdu i milosrđe i ispred zdravog prosuđivanja, te nenamještene, sretne duhovitosti?

Izabran je duet "*Donna, chi sei*", i naši prvi pokusi održani su u kući uglednog kontea Leonarda D.²³⁾ koji je jednom svojom pjesmom proslavio vitešku igru u Sinju,²⁴⁾ u zagorskom dijelu pokrajine, što se održava svake godine. Ovdje sam jedne večeri našao veliko društvo skupljeno u dvjema velikim odajama za primanje spojenih u jednu dvoranu, a na njezinom kraju je za klavirom sjedio maestro V. I tu sam u malom vidio kojim se problemima mora baviti glazbeni direktor ili upravitelj kazališta. Jedan je pronašao da je njegova dionica previše visoka za njegove mogućnosti, drugi da je previše niska, treći je želio zadržati svoj komad, ali je morao istaknuti neke note da bi izbjegao kričavost. Tu je bilo i ne malo smiješne zavisti u vezi s odlukom tko treba pjevati najvažnije dijelove. Budući da je maestro bio naviknut imati posla s različitim naravima, bio je baš kao neki ministar za primanje na dvoru, koji ništa ne dodjeljuje, a ipak molitelji od njega odlaze zadovoljni. Jednome, koji je pravio primjedbe na komad, odgovorio je: "Vi griješite ako mislite da nećete biti uspješni. To je remek-djelo... (spomenuo je nekog pjevača), a Vaš glas je točno istog opsega." Smiješak zadovoljstva zaigrao je na licu te osobe, koja nije više postavljala ni jednu primjedbu, a V. mi je namignuo kao da hoće kazati da se primjedba smirila zauvijek.

Pokus je nastavljen, a sastojao se najviše od Verdijevih komada, jer Talijani uzimaju najnovije opere, kao što i većina naših čitatelja u pokretnoj knjižnici uzima najnovije romane sezone. Nitko od posjetitelja nije toliko neupućen u stara ustaljena mjerila kao oni koji uvečer posjećuju opere u Italiji ili u talijaniziranim provincijama. Da se čuju skladbe Cimarose, Paera, Spontinija i mnoga od najboljih djela Rossinija, treba ići sjeverno od Alpa. Novotarija, dakle, dobra ili loša, prvi je uvjet; uvjet dosta često ispunjen samo izgledom. Jer, kako se često kaže, ta efemerna djela umiru u Italiji i ne mogu živjeti izvan nje. "*Quel ch'è nuovo è buono, e quel ch'è buono non è nuovo.*" Ali Verdi ima neke uspjele momente. Kojeg li plemenitog zbora u "*Lombardijcima*"! Kakvog li dueta iz "*Atile*" (*Fin che d'Ezio*), kako je grandiozan i ratnički, usprkos jednoglasju cabalette!²⁵⁾ Kako je dražesna arija baritona u "*Ernaniju*", a kako je čitav "*Nabukodonozor*" dobro instrumentiran, usprkos pretjeranoj upotrebi sinkope.²⁶⁾

Kad je došla večer za priredbu, odjenuo sam se i pošao u Casino i prema uputama dirigenta došao u krug sobe za biljar, koja je služila kao neka vrst glumačke dvorane i u kojoj su bili okupljeni svi diletanti. Jedan je vježbao kadencu, drugi je pjevušio neku ariju, treći je oponašao dirigenta s jednim muzičkim svitkom umjesto dirigentskog štapa, a glasni žamor sakupljene publike, koja je čekala na glazbenu priredbu, dopirao je do nas kao znak da

je dvorana puna. Na mom putu nije bilo dugo vremena doživljaja kojem sam se tako mnogo radovao. Ali kad je došao red na mene da uđem u sjajno rasvijetljenu dvoranu, kad sam vidio sve te redove sjedala s mamama i gospodicama u njihovim lijepim haljinama, spremnih za kritičke primjedbe, i kad sam vidio gospodu gusto stisnutu iza njih, počeo sam osjećati malo strepnje. Videći međutim predsjednika kako stoji na vratima desno od mene s okruglom crnom kapicom na glavi, da ga čuva od prehlade, i s njegovim bijelim kovčicama, koje su mu visjele na sljepoočnicama s izgledom veselog i raspoloženog lica, meni se vratila hrabrost i u ulozu Nabukodonozora ja sam podviknuo svojim stražarima koliko mi je moj zahrđao bariton dopuštao. Tako, čim je moja ljepušasta partnerica došla do odlomka "Ah dell'ambita gloria", više nisam osjećao strah. Čisti, neprekidni obujam sopranskog glasa

Izgled Peristila kako je prikazan u Patonovom putopisu, objavljen 1849. u Londonu. Na litografiji, koju su izradili Maclure, Macdonald i Macgregor, uočljive su dvije velike netočnosti. Tako je sa crkvice sv. Roka nestao renesansni zabat s polukružnim završetkom, a oblikovana je kao ponovljeno pročelje susjedne crkvice sv. Barbare, (ugrađene u jednom lučnom otvoru antičkog trijema), s produženim završnim vijencem i istom rozetom, ali bez vanjskih vrata. (Izgleda kao da je iznutra jedinstven crkveni prostor, tj. samo jedna crkva !) Osim toga, oktagon Mauzoleja je perspektivno pogrešno približen, kao da se nalazi neposredno iza arhikolonata Peristila.

kojim je ona dalje zvonila pa živahnost kojom je prožela cjelinu, naelektrizirala je slušateljstvo i izazvala gromoglasni aplauz. Najbliža sopranistici, kojoj sam se ja najviše divio, bila je alt, kćerka financijskog kontrolora tog

okruga. Sve u svemu, to je za amatere jednog provincijskog središta bila iznenađujuća predstava. Zatim je došla tombola ili lutrija. Njen prihod je uključen u druge dobrotvorne svrhe i razdijeljen siromasima.

Korizma je završila obredima Velikog tjedna u katedrali. Njezina tama bila je osvjetljena s toliko mnogo voštanih svijeća da su skulpture,²⁷⁾ koje su Dioklecijanovi arhitekti obradili za gledanje u sutonu, izgledale grubo i bezoblično. Jednu od večernjih propovijedi koju sam slušao nije držao kapucin, već neki drugi svećenik. Bilo je, međutim, očito da nema baš opasnosti za Temzu da bi se zapalila njegovim žarom.²⁸⁾ Srž njegove propovijedi ležao je u priči o dijelovima tijela Marije Magdalene. Oči, kojima je zavodila ljude, gledale su na raspelo; duge kose, što su izazivale divljenje, sušile su noge našeg Spasitelja. I tako je dalje nastavljao s nosom, ušima, rukama, nogama, u stilu suhog nabranjanja, tako da bi me takav smišljeni prijelaz od uzvišenoga do smiješnoga bio natjerao na smijeh da se nisam nalazio na mjestu molitve.

S gornjeg dijela hrama razlijevala se lijepa glazba i nakon obreda išao sam tijesnim stražnjim zavojitim stubištem na kor i čestitao sam maestru V. na dobrom pjevačkom zboru, hvaleći njegovo vježbanje. On je, pak, čedno izjavio da za slatke glasove ima zahvaliti velikom pladnju incuna i jedanaest mjerica vina, koje su pjevači popili prije početka pjevanja. Žalio se na nesretni slučaj jedne svirale u orguljama koja je bila izvan upotrebe. Jedan miš je tu napravio ugodno leglo i osnovao brojnu porodicu mišića u šupljini, koji su bili razlog da taj instrumenat nije davao nikakva zvuka dok mišići nisu pozvani na predaju i izbačeni van. Dok smo mi razgovarali, čula se glasna, krešteća buka kao da će se kor dolje srušiti. To je bilo udaranje mnogih štapova jednih o druge, nazvano "bičevanje Barnabe", što je ostatak srednjovjekovnih misterija.²⁹⁾ Različiti su naponi bili učinjeni da se ukinu te simboličke radnje, koje su toliko suprotne našim protestantskim pojmovima, ali je pučanstvo bilo uvijek nezadovoljno kad bi se taj običaj izostavio.

Moje druženje s mnogim osobama ovdje pokazalo mi je da njihove religiozne dužnosti nisu puka serija praznih mjesta u pasošu za onu neotkrivenu zemlju s čije granice se ni jedan putnik ne vraća, a koja se ispunjavaju mehanički i rutinski, već da je to jedno načelo koje sve njih prožima. Što se tiče siromašnijih slojeva, ima dokaza o suprotnome. Poznat je slučaj, kako je jedan čovjek umorio nekog na posni dan, a osjećao je gađenje prema uživanju mesa kao prema velikom grijehu. Procesija, koju sam osobno gledao, pokazivala je prizore koji se nigdje ne vide osim u praznovjernim krajevima.

Dok je trajao Veliki tjedan, u katedrali-hramu dnevno su se obavljali obredi, a na Veliki petak poslije zalaza sunca i ja sam se našao u mnoštvu na trgu pred hramom (Piazza del Tempio). Nebo je bilo vedro i posuto zvijezdama. Svi prozori nad trgom bili su iluminirani. Redovi ljudi u bijelom stajali su s velikim voštanim svijećama u rukama spremni da krenu u procesiji. Mjesečeva svjetlost, prodirući kroz korinthske stupove i pokraj sfinge, od-

sijavala je s bajuneta četa koje su imale činiti dio procesije. Na koncu se vidjelo kako biskup, ispred kojeg su bili dječaci s kadionicama s tamjanom, stupa naprijed ispod baldakina, koji su nosila četvorica nobila (plemića). Biskup je silazio niz stube, a poslije njega se počela kretati cijela povorka. Najznačajniju sliku pružali su grešnici-pokajnici koji su odjeveni u crno, maskirani i bosu nosili na ramenima teške drvene križeve takve težine i debljine da su mogli biti upotrijebljeni u doba Rimljana. Procesija je išla oko grada i vraćala se na isto mjesto, a neki pokajnici, s rukama vezanima za krajeve križeva, savijali su se i stenjali pod teretom, ali su svi bili tako pokriveni i maskirani da nitko nije mogao reći tko su i što su oni.³⁰⁾

Svetkovanje i gošćenje za Uskrs omogućilo mi je da se još više upoznam s običajima naroda. Uskrsno janje, cijelo pečeno, servirano je s divljom šparogom, koja je imala posebno jak i gorak okus. Sva vina su bila domaća, dalmatinska. Stol je bio ukrašen starim obiteljskim srebrnim posuđem. Zdravice, anegdote iz davnih vremena, uzdizanje dalmatinskih junaka, sve to začinjeno domaćim poslovicama, imalo je snažan nacionalni karakter i pružalo mi je užitak. Zbirku tih poslovice našao sam u jednom domaćem časopisu i pretpostavljam da neće biti neumjesno ako neke od njih iznesem na ovome mjestu.

"Onaj koji se rasipa hvalama, pohlepan je za zahvalnošću."

"Kad je vuk umoran, i rep mu je težak."

"Onaj koji nastoji raditi slavno, ne smije raditi vješto (lukavo)."

"Kad ukradeš kokoš drugog čovjeka, veži vlastitu (kokoš) za nogu."

"Svatko hvali ružu dok ima ugodan miris."

"Kad nevolje dođu, nemoj zastati i plakati, već požuri da promijeniš stanje."

"Glave pune pameti često su najviše izložene pretjeranosti."

"Odaberi svoju ženu radije svojim ušima nego očima."

(Preveo Uroš Pasini)

BILJEŠKE:

- 1) Što znači: Katkad je potrebno i pomamiti se.
- 2) Pod od mješavine mramornih kamenčića i vezivnog materijala (morta).
- 3) To su preostale dvije kule nekadašnjega Mletačkog kaštela, te renesansno-barokna palača Milesi, podignuta početkom 18. stoljeća na istoimenom trgu (Piazza Milesi). Već od godine 1817., na njezinu se prvom katu spominje postojanje kluba "Casino", kasnije zvanog i Plemićki casino (Casino nobile), iako su se u njemu okupljali i neplemići pa i posadni časnici, koji su činili takozvano splitsko bolje društvo. Tu su se čitale novine i časopisi, igrale karte i biljar, a u svečanim prigodama u velikoj su se dvorani priređivali sjajni plesovi. Tijekom pedesetih godina prošlog stoljeća Casino je još postojao, premda ga je 1851. ili 1852. politička vlast bila zatvorila, ali je 1853. ponovno otvoren. Njegovu ulogu poslije preuzima autonomaški "Gabinetto di lettura", osnovan 1860. u tek dovršenom Teatru Bajamonti, iako mu je prvotni cilj bilo samo čitanje knjiga, časopisa i novina.

O palači Milesi vidi: C. Fisković, Milesijeva palača, Slobodna Dalmacija, Split, 1. V. 1957, a o djelovanju Casina: Č. Čičin - Šain, Historijski razvitak grada Splita, Izdanje Muzeja grada Splita, svezak 1, Split, 1950, str. 25 i G. Novak, Povijest Splita, Knjiga treća (1797. - 1882.), Matica hrvatska, Split, 1965, stranice 166, 453, 454 i 457.

Tijekom 19. stoljeća pregrađivana je unutarlost palače Milesi, a nakon potpune adaptacije 1949. - 1956, kad su izmijenjene sve podne, stropne i krovne konstrukcije, na I. i II. katu oblikovani su današnji veliki izložbeni prostori (tada za Pomorski muzej), dok su kod pet dućanskih otvora u prizemlju, restaurirani izlozi "na koljeno".

- 4) Tako se sredinom 19. stoljeća zvala današnja Šubićeva ulica. U Patonovu putopisu opisane pučke svečanosti najvjerojatnije su priređivane u plesnoj dvorani renesansno-barokne palače Tartaglia, sagrađene u 18. stoljeću u sredini te ulice, na njezinoj istočnoj strani. U tim istim prostorijama poslije je djelovala narodnjačka udruga "Slavjanski napredak", osnovana 1873. godine.
- 5) William Hogarth (1697. - 1764.), engleski slikar i bakrorezac.
- 6) Charles Mathews (1776. - 1835.), engleski glumac i vrlo nadareni imitator.
- 7) Theodor Edward Hook (1788. - 1841.), engleski pisac.
- 8) Jedina splitska luka (pristanište) tog doba bila je od Velikog mula do obale pred Dioklecijanovom palačom, dakle nedaleko od Piazze Milesi. Spomenuti mul (gat) služio je ujedno i kao lukobran.
- 9) To je mletački naziv za žitelje kontinentalnog dijela Dalmacije.
- 10) Odnosi se na tada još goli i nepošumljeni Marjan.
- 11) Caprarius je ime za planinu Kozjak (sjeverno od Kaštelanskog zaljeva), a tako ju nazivamo i u nastavku prijevoda.
- 12) Feb je atribut Apolona, boga sunca.
- 13) Mislil se na sedam Kaštela, u okolici Splita.
- 14) Visoki zvonik stolne crkve sv. Duje.
- 15) Saturnalije (Saturnalia) su svetkovine kakve su nekad održavane u antičkom Rimu, u čast Saturna, boga poljodjelstva, voćarstva i vinogradarstva. Robovi su tog jednog dana u godini, a u okviru tih svečanosti, uživali potpunu slobodu, a gospodari su ih častili i dvorili. U gradu je vladalo neobuzdano veselje i po tome se karneval uspoređuje sa saturnalijama.
- 16) Opat dr. Franjo Carrara (1812. - 1854.), bio je počasni ravnatelj Arheološkoga muzeja u Splitu (1842. - 1852.) i voditelj arheoloških iskapanja u Solinu (1845. - 1849.).
- 17) Opat Franjo Carrara bio se prijateljio s A. A. Patonom.
- 18) Nekadašnji Dioklecijanov mauzolej (1847. još smatran Jupiterovim hramom), davno pretvoren u splitsku katedralu, čak i poslije dogradnje kora početkom 17. stoljeća imao je premalo prostora da o velikim blagdanima primi sav vjernički puk. Stoga su (ne zna se kada), u njegovoj unutarlosti, a u razinama iznad trabeacija koje povezuju kapitule nad stupovima gornjeg i donjeg reda koji su istureni pred zidovima oktogona, bile postavljene drvene galerije s prednjim parapetom.

Izgled ovih galerija prikazan je u knjizi: D. Kečkemet: Vicko Andrić, arhitekt i konzervator 1793. - 1866. Izdanje: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture - Split i Književni krug Split, Split, 1993., na završnim tablama (na snimkama stanja Dioklecijanovog mauzoleja-katedrale iz 1852. godine): IV. Tlocrt kupole i krovništa Hrama (za galerije vidi opis XI. i XII, a za orgulje XIII.), te uzdužni presjeci IX. i XI. Uz potonji presjek prikazana su tri detalja presjeka kroz ove galerije:

1. postojeće stanje s ogradom od drvenih profiliranih stupića,
  2. kičena ograda od lijevanog i kovanog željeza, predložena i odobrena 1850.
  3. Andrićev prijedlog za istu ogradu, izvedenu samo od kovanog željeza, no jednostavnu i prozračnu, kod koje su i vertikale i rukohvat izvedeni od običnih željeznih šipaka. Takva ograda omogućila bi da se kroz nju potpuno vidi stražnji antički zid.
- U "Hrvatskoj vili" 1882., br. 12, prikazana je unutarlost katedrale. Na toj slici (litografiji) jasno se vide obje nekadašnje galerije. Ista slika preslikana je i u zborniku Hrvatski narodni preporod u Splitu, Logos, Split, 1984, na str. 379.

Prilikom obnove unutarnjosti stolne crkve (1880. - 1882.), porušene su obje navedene drvene galerije.

(Treba upozoriti da je Paton (pišući po sjećanju) *dvostruko pogriješio*. Stupovi donjeg reda imaju korinthske kapitule, ali oni u gornjem redu (koji su bliži kupoli), imaju jonske kapitule. Međutim su i ti gornji stupovi i njihova trabeacija tu samo iz dekorativnih, a ne iz konstruktivnih razloga. Oni *ne nose kupolu* nad prostorom Mauzoleja, već se ona oslanja izravno na masivne kamene vanjske zidove.

- 19) U tadašnjoj Ulici Cindro (današnjoj Krešimirovoj ulici) u 18. stoljeću dovršena je renesansno-barokna palača obitelji Cindro. U njoj je za boravka u Splitu početkom 19. stoljeća bio odsjeo i francuski general (poslije maršal) Auguste Marmont. "Calle C.", u putopisu spomenuta samo s početnim slovom, mogla je biti Calle Cambj (današnja Bosanska ulica) ili Calle Cindro (jedan od naziva za današnju Krešimirovu ulicu), jer su obje ulice uske i u njima su se nalazile plemićke palače istoimenih obitelji, s dvoranom i salonima. Međutim, palača Cambj je gotička građevina, a kako se u putopisu izričito spominje da se radi o građevini iz 18. stoljeća, to može biti samo renesansno-barokna palača Cindro.
- 20) Najznamenitiji Cindro u prvoj polovici 19. stoljeća bio je Girolamo Cindro, koji je 1830. - 1832. bio i prisjednik općinske uprave u Splitu.
- 21) Tako se tada zvala najsjevernija ulica u smjeru zapad-istok, u sjeveroistočnom kvadrantu Dioklecijanove palače. Danas je to Carrarina ulica, presječena poljanom - koja u ono doba još nije postojala.
- 22) Spomenuti vrtovi bili su prislonjeni uza srednji dio sjevernih zidova Dioklecijanove palače (istočno od nekadašnjeg samostana sv. Arnira, tada Vojne bolnice). U to doba, pa sve do 1858., Porta Aurea (Zlatna vrata) još nisu bila prohodna, već izvana ukopana do arhitrava vrata, a iznutra (tj. u propugnaculumu - obrambenom dvorištu) postojala je jedna kamena kuća s dvorištem, u kojemu je bio bunar i vanjsko stubište s balaturom. I na tlocrtu splitske povijesne jezgre, uvezanom u putopisu, vide se ti prostrani vrtovi.
- 23) Dr. Leonardo Dudan bio je 1834. - 1837. općinski upravitelj, a zatim u dva navrata (1838. - 1840. i 1848. - 1851.) gradonačelnik Splita.
- 24) Pisac misli na Sinjsku alku.
- 25) Cabaletta je bila mala, lagana arija u talijanskim operama.
- 26) U to je vrijeme Verdi bio tek na početku svojega uspona i slave.
- 27) Pisac vjerojatno misli na kružni pojas antičkih reljefa ispod kupole, jer drugih rimskih skulptura u Mauzoleju danas nema.
- 28) Ovom figurom pisac je htio kazati da je propovijed bila nezanimljiva, mlaka i bez žara.
- 29) Ovo namjerno stvaranje buke u puku je poznatije kao "baraban", a takav naziv održao se do današnjeg dana. Orgulje koje pisac spominje nalazile su se, prema ucrtanom na Andrićevoj tabli IX. (vidi bilješku 18), na posebnoj drvenoj galeriji u prostoru Mauzoleja, neposredno iznad glavnih ulaznih vrata, a visinski su bile niže od prve galerije za vjernički puk. Svojom velikom visinom orgulje su iznutra pokrivala lučni segmentni otvor u vanjskom zidu zapadnog pročelja Mauzoleja.
- 30) U Patonovim opisima korizmenih propovijedi u katedrali, strogih pokorničkih pobožnosti i procesije Velikog petka naročito dolazi do izražaja koliko su ti, stoljećima živi katolički običaji, bili u suprotnosti s predodžbama o vanjskim vjerskim manifestacijama, kakve je on imao kao pripadnik protestantske crkve.

Bilješke sastavili: Uroš Pasini i Slavko Muljačić

Slavko Muljačić

TRI ZAVRŠNE DOPUNE

1) Sveučilišna knjižnica u Splitu posjeduje dva primjerka putopisa A. A. Patona, pod (punim) naslovom: "Highlands and Islands of the Adriatic including Dalmatia, Croatia and the Southern Provinces of the Austrian Empire", dvosveščano, ilustrirano, tvrdo ukoričeno izdanje: London, Chapman and Hall, 186 Strand, 1849. godine. Prva knjiga sadrži 25 poglavlja na 316 stranica, a druga 22 poglavlja na 308 stranica, sve formata 14 x 22,5 cm. Osim sklopiva zemljovida jadranske obale (od Istre do Albanije), prva knjiga ima šest, a druga još pet slika ili vinjeta, (litografija), gradova ili krajolika, opisanih u knjizi.

Mladi Englez A. A. Paton (koji je do tada objavio samo dvije knjige, također putopise), u studenome 1846. godine, putujući dilažansom iz Beča, stigao je u Zadar, odakle je bez zadržavanja produžio put na krajnji jug - u Boku kotorsku i rubne krajeve Crne Gore i Albanije. Vraćajući se odatle postupno 1846. i 1847. godine prema sjeveru, obišao je gotovo sve važnije obalne, otočne i zagorske gradove i mjesta, kao i njihovu bližu okolicu, no najduže opisuje posjete gradovima Kotoru, Dubrovniku, Makarskoj, Splitu, Šibeniku i Zadru, te Hvaru, Visu i Korčuli, Klisu, Sinju, Drnišu i Kninu. Zatim nastavlja put preko Like do Zagreba, pa preko Karlovca, Senja, Rijeke i Trsta stiže u austrijski grad Graz, zadnju postaju svojega putovanja. U putopisu također opisuje i neke od prirodnih ljepota naših krajeva: dalmatinski arhipelag, ušće Neretve, solinske ruševine, slapove Krke, Plitvička jezera te Vojnu krajinu, ali i mjesne svetkovine, običaje, folklor, moral, praznovjerje, uvjete života, stanovanja i trgovanja, a zanima ga i domaća znanost, umjetnost i književnost. Putovanje je obavio u zadnjim mirnim godinama Austrijskog Carstva, prije burne, revolucionarne 1848. godine.

U prvom knjizi Splitu posvećuje čak šest poglavlja (XIX. - XXIV.) od kojih donosimo cjelovite tekstove, u prijevodu na hrvatski jezik, samo XX. poglavlje, koje obrađuje veseli život u vrijeme splitskog karnevala, te XXIII. poglavlje, u kojem opisuje korizmu i crkvene obrede u Velikom tjednu, pred Uskrs, zaključno s procesijom na Veliki petak. Ostala "splitska" poglavlja odnose se na opis Dioklecijanove palače i uspomene na Cara (XIX.), povijest grada Splita (XXI.), književnost Splita u prošlosti i u to doba (XXII.), te na posjet solinskim ruševinama u pratnji opata Carrare (XXIV.). U tom dijelu knjige su i tri slike vezane uz Split: 1. Tlocrt splitske povijesne jezgre (Dioklecijanove palače i burgusa), prikazan na dvije stranice, a potpisan: Maclure, Macdonald i Macgregor, London. 2. Perspektivna slika Peristila, s nekoliko netočnosti, 3. Pogled na Split, s mora, sa zapadne strane.

2) Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet - Zadar, u svom redovitom izdanju: "Radovi", razdio filoloških znanosti (21) za 1991./92. godinu, Zadar

1993, na stranicama 289-301, objavilo je članak Ive Mardešića DRUŠTVO I KNJIŽEVNOST DALMATINSKIH GRADOVA PRVE POLOVICE 19. ST. U DJELU ENGLESKOG PUTOPISCA A. A. PATONA". To nije prijevod, već rad u kojemu se, uz autorovo kritičko mišljenje, sažeto iznose podaci o društvu, umjetnosti, znanosti i književnosti u gradovima Dubrovniku, Splitu i Zadru, koje je Andrew Archibald Paton objavio u svojoj knjizi "Researches on the Danube and the Adriatic, or Contribution to Modern History of Hungary and Transilvania, Dalmatia and Croatia, Servia and Bulgaria". F. A. Brockhaus, Leipzig, 1861, vol. II.

Iz Mardešićeva pisanja bjelodano je da je A. A. Paton (u to vrijeme član Kraljevskoga geografskog društva u Londonu i već tada autor brojnih djela), u taj svoj dopunjeni putopis uvrstio iste ili nešto izmijenjene tekstove o Dalmaciji, koje je dvanaest godina ranije (1849.) već bio objavio u putopisu, iz kojeg smo donijeli prijeводе dvaju poglavlja o životu u Splitu.

Pritom treba naglasiti da je Mardešić glavni dio svojega teksta iskoristio da navede kako je Paton primio i vrednovao brojne podatke o dalmatinskoj civilizaciji i kulturi, osobito one o razvoju prirodnih znanosti i književnosti na hrvatskom jeziku, s kojima su ga upoznali ponajviše u Dubrovniku i Splitu (gdje spominje i književni klub "Guvno"). Nasuprot tome, grad Zadar on doživljava pretežno kao političko središte pokrajine Dalmacije i činovnički grad, s manje zanimanja za umjetnost i književnost u odnosu na Split i Dubrovnik.

3) Dodatni podatak iz biografije A. A. Patona:

Izvršno poznavanje tadašnje Dalmacije, kakvo je Paton pokazao u svojim objavljenim putopisima, omogućilo mu je da u zrelim godinama života bude postavljen za britanskog konzula u Dubrovniku. Podatak o tome nalazimo u poznatom shematizmu Luigija Mascheka: "Manuale del Regno di Dalmazia", za godinu 1874. (god. IV.), gdje na stranici 286, među navedenim imenima konzularnih predstavnika stranih država u Dalmaciji, od kojih čak devet u Dubrovniku (Ragusi), piše:

"Paton Andrea Arcibaldo, Console di S(ua) M(aestà) Britannica."

Uroš Pasini e Slavko Muljačić

DALLE MEMORIE DI VIAGGI DI A. A. PATON:
"LA VITA PUBBLICA E SOCIALE A SPALATO NEL 1847"

Riassunto

Sul finire del 1846 e successivamente nel corso del 1847 soggiornò in Dalmazia *Andrew Archibald Paton*, giovane intellettuale e pubblicista inglese, che nel suo libro di viaggi, corredato di illustrazioni e pubblicato a Londra in due volumi nel 1849 sotto il titolo: "*Highlands and Islands of the Adriatic*", espose con molti particolari tutto ciò che qui aveva veduto e vissuto rivelandosi così un acuto osservatore di un indiscutibile e vasto interesse. In occasione di questo

suo viaggio ebbe l'occasione di visitare pressochè tutte le città e luoghi più importanti sulla costa e nelle isole come pure quelle nel retroterra di questa provincia periferica dell'Impero austriaco di allora, non tralasciando di mettere in rilievo anche le numerose bellezze naturali del paese.

Lungo la sua permanenza nel paese Paton non esitò ad intervenire di persona ad avvenimenti locali più importanti come pure a manifestazioni pubbliche e spettacoli di ogni genere non escludendo i divertimenti danzanti, tanto quelli del popolo quanto quelli di aristocrazia. Nelle sue memorie oltre che a riferirsi alle vicende d'arte, scienza e letteratura in centri urbani, Paton fornisce anche i dati tuttora preziosi sulle usanze e tradizioni popolari, sulla morale e superstizione in generale con particolare riguardo alle gravi condizioni di abitazione e di attività mercantili di quel tempo.

Cinque capitoli del libro si riferiscono al soggiorno dell'autore a Spalato mentre un capitolo viene dedicato alla sua visita ai ruderi di Salona. In questa traduzione per ovvie ragioni sono riportati soltanto due capitoli nei quali Paton da una parte, mette in rilievo la gaia e giocosa vita durante il carnevale di Spalato e dall'altra, descrive i riti religiosi e le prediche durante la Quaresima e la Settimana Santa ponendo in evidenza la suggestiva processione notturna di Venerdì Santo e la festa di Pasqua.

Questa traduzione, curata dal Prof. U. Pasini, viene corredata di note scritte dall'Ing. S. Muljačić, le quali - aggiunte per chiarire e meglio fissare alcuni punti del testo, saranno indubbiamente utili al lettore di oggi.

Preveo: Ivo Donadini
Sažetak napisao: Slavko Muljačić